

O'SMIRLIK DAVRIDA O'Z-O'ZIGA BO'LGAN ISHONCHNING SHAKLLANISHIGA O'Z-O'ZIGA BO'LGAN MUNOSABATNING TA'SIRI

G'aybullayeva Dilnoza Muxammadjon qizi
Oila va gender ilmiy tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada o'smirlik davrida o'z-o'ziga bo'lgan ishonchni shakllanishiga o'z-o'ziga bo'lgan ishonchning ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Unda o'smirlik davrida o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni namoyon bo'lishiga doir nazariy qarashlar ilgari surilgan. Ayniqsa, o'smirlik davrida o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni shakllanishiga o'z-o'ziga bo'lgan ishonchning ta'siri empirik ma'lumotlar asosida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: o'smir, shaxs, o'z-o'ziga bo'lgan munosabat, o'z-o'ziga ishonch, o'z-o'ziga baho berish, o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, autosimpatiya, boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami, o'z o'ziga qiziqish, o'z-o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish.

ВЛИЯНИЕ САМООТНОШЕНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ УВЕРЕННОСТИ В СЕБЕ В ПОДРОСТКОВОМ ПЕРИОДЕ

Гайбуллаева Дилноза Мухаммаджоновна
базовый докторант Института семьи и гендерных научных исследований

Аннотация. Целью статьи является изучение влияния уверенности в себе на формирование уверенности в себе в подростковом возрасте. В ней изложены теоретические взгляды на проявление самооотношения в подростковом возрасте. В частности, на основе эмпирических данных изучено влияние уверенности в себе на формирование отношения к себе в подростковом возрасте.

Ключевые слова: подросток, личность, самооотношение, уверенность в себе, самооценка, отношение к себе, самооценка, симпатия к себе, степень реляционных ожиданий от других, самооценка, самооценка, самооценка, отношение к себе. другие, самопринятие, самоконтроль, самообвинение, корысть, понимание себя.

THE INFLUENCE OF SELF-ATTITUDE ON THE FORMATION OF SELF-CONFIDENCE IN ADOLESCENT PERIOD

Gaybullaeva Dilnoza Mukhammadjonovna
basic doctoral student of the Scientific Research Institute of Family and Gender

Abstract. The article aims to study the influence of self-confidence on the formation of self-confidence in adolescence. In it, theoretical views on the manifestation of self-relation in adolescence are put forward. In particular, the influence of self-confidence on the formation of self-attitudes during adolescence has been studied on the basis of empirical data.

Key words: adolescent, personality, self-attitude, self-confidence, self-esteem, attitude towards self, self-esteem, self-sympathy, extent of relational expectations from others, self-interest, self-confidence, attitude towards others, self-acceptance, self-control, self-blame, self-interest, self to understand.

O'smirlik davrida bolaning shaxsini rivojlantirishning eng muhim daqiqalaridan biri bu uning o'zini o'zi anglashi, o'zini shaxs sifatida tushunish zarurati hisoblanadi. O'smirda o'ziga, uning ichki hayotiga, shaxsiy fazilatlariga qiziqish, o'zini o'zi baholash, o'zini boshqa odamlar bilan taqqoslash zarurati paydo bo'ladi. U o'ziga qaray boshlaydi, shaxsining kuchli va zaif tomonlarini bilishga intiladi. O'zini o'zi anglash zarurati hayotdan, amaliy faoliyatdan kelib chiqadi va guruhning katta yoshli kishilarining o'sib borayotgan talablari bilan belgilanadi. O'smir jamoada o'z o'rnini topish uchun o'z imkoniyatlarini baholashga muhtoj bo'ladi.

Dastlab, o'smirning o'zini o'zi anglashiga asoslanib, u haqida boshqalarning g'oyalari yotadi – ota-onalar, o'qituvchilar, maktab sinfi, guruh, do'stlar. O'smirlar o'zlariga boshqalarning ko'zi bilan qarashadi. Kattaroq bosqichga o'tish bilan o'zini mustaqil tahlil qilish va baholash tendensiyasi shakllana boshlaydi.

Ammo o'smirning shaxsi hali o'zining individual namoyon bo'lishini to'g'ri tahlil qilish uchun yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emasligi sababli, bolaning takaburligi, uning da'vo darajasi va guruhdagi haqiqiy mavqei o'rtasidagi ziddiyat tufayli u tengdoshlari bilan ziddiyatlarga duch kelishi mumkin.

Xorijiy psixologiyada o'z-o'ziga bo'lgan munosabat ko'pincha shaxsning o'zini anglashining muhim hissiy tarkibiy qismi sifatida belgilanadi. Bu, birinchidan, o'zini o'zi bilishga tayanadi, ikkinchidan, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi anglash va o'zini rivojlantirish uchun asosiy shart - sharoitlarni yaratadi.

Adekvat faoliyatda shaxsning o'ziga bo'lgan munosabatining asosiy pozitsiyasi rus psixologlar tomonidan belgilanadi: B.G.Ananov, R.Berns, A.A.Bodalev, L.I. Bojovich, L.S.Vigotskiy, I.S.Kon, A.N.Leontev, M.I.Lisina, A.I.Lipkina, N.A.Menchinskaya, S.R.Panteleyev, A.M.Prixojan va boshqalar.

Rus psixologiyasida shaxs insonning atrofdagi voqelikka munosabati tizimi sifatida namoyon bo'ladi, unda uchta bo'g'in ajralib turadi – o'ziga munosabat, boshqalarga munosabat va umuman dunyoga munosabat [1]. Birinchi bo'g'in eng muhimi, chunki u insonning ijtimoiy sub'ekt sifatida har qanday namoyon bo'lish jarayonida ishtirok etadi.

N.F.Kravsova o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni o'zini o'zi anglashning ko'p o'lchovli tarkibiy-darajali tarkibiy qismi, nisbatan barqaror va shaxs tomonidan faol qo'llab-quvvatlanadigan shaxsiy xususiyat sifatida ko'rib chiqadi [5].

A.D.Astresov buni inson uchun "Men" ma'nosining ifodasi, o'ziga nisbatan barqaror ijobiy yoki salbiy tuyg'u sifatida tushunadi, unda ikkita quyi tizim mavjud o'zini o'zi hurmat qilish tizimi va hissiy-qadriyatlar munosabatlari tizimi [2].

N.N.Krilova, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatning rivojlanishi insonning shaxs sifatida shakllanishi jarayoni bilan uzviy bog'liqligini aytadi.

U asta-sekin, uning atrofidagi odamlarning munosabatlar tizimiga qo'shilishi va o'z faoliyati natijasida shakllanadi [6]. Bolaning o'ziga bo'lgan munosabati bevosita uning yaqin atrofidagi unga bo'lgan munosabatning xususiyatiga bog'liq. Ijtimoiy doiraning yetukligi va kengayishi bilan, o'z-o'ziga bo'lgan munosabat mazmuni oilaviy aloqadan tashqari jarayonda to'ldiriladi. Asta-sekin, ijtimoiy muhit bilan munosabatlar orqali o'z-o'ziga bo'lgan munosabat shakllanishining shartlanishidan shaxsning yetakchi hayotiy pozitsiyasini va uning xulq-atvor uslublarini shakllantirishdagi hal qiluvchi rolga o'tish mavjud. O'z-o'ziga bo'lgan munosabat murakkab tuzilishga ega ekanligi ham umume'tirof etilgan.

V.V.Stolin o'ziga qarshi yoki unga qarshi umumiy, global tuyg'uni ham, ko'proq farqlangan tushunchalarni ham o'z ichiga oladi: o'zini o'zi hurmat qilish, o'zini o'zi shubha ostiga qo'yish, autosimpatiya, boshqalardan kutilgan munosabat va boshqalar.

S.R.Panteleyev o'z-o'ziga munosabatning baholovchi (o'zini o'zi baholash, kompetensiya hissi, samaradorlik hissi) va hissiy-qadriyatli (autosimpatiya, o'zini o'zi baholash, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi qadrlash) kabi quyi tizimlarini ajratadi. N.I.Sarjeladze o'z-o'ziga bo'lgan munosabat tuzilishini kognitiv (o'zini o'zi bilish jarayonida), hissiy (o'zini sevish yoki nafratlanish) va konativ (harakatlarda, o'ziga nisbatan ichki harakatlarda yoki ularga tayyorlikda) xususiyatlar tizimi sifatida ko'rib chiqadi.

A.S.Kuzmina o'z-o'ziga munosabat parametrlarini o'rganar ekan, o'smirlik davrida birinchi navbatda o'ziga nisbatan hissiy va qadriyatli munosabatga asoslangan aloqalar shakllanadi. Bu shaxsning haqiqiy muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklariga bog'liq emasligi kuzatiladi. Shuningdek, u ongsiz ravishda muhim bo'lib, kattalarning munosabatlarini tanqidiy ravishda ko'rib chiqish jarayonida sodir bo'ladi.

O'ziga nisbatan hissiy va baholovchi munosabat ijtimoiy taqqoslash yoki jamiyatda ishlab chiqilgan normalar va ideallar bilan taqqoslash jarayonlarining natijasidir. Inson o'zida bu o'ziga xos munosabatni mustaqil ravishda kuzatishi mumkin. Bu hozirgi hayotiy tajribaga bog'liq va o'zgarishi mumkin. Biz o'sib ulg'aygan sayin, ikkita quyi tizim muvozanatlashadi [7].

I.V. Afanasenko o'z-o'ziga munosabatning tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda, ular o'zaro bog'liqligini isbotlaydi va bir butun sifatida uning modalligini belgilaydi. Bu odamning umumiy "o'ziga"

yoki “qarshi” tuyg‘usi, bu nisbatan barqaror, farqlanmaydi va hozirgi o‘zini o‘zi idrok etishga bog‘liq emas. U asta-sekin rivojlanadi va tanish xarakterga ega bo‘ladi.

O‘z-o‘ziga nisbatan ijobiy, salbiy yoki ikki tomonlama (mojaro) o‘zini namoyon qilishning tarqalishiga qarab, uchta mos modallikni ajratish mumkin - ijobiy, salbiy va ambivalent [8].

Birinchisi, odatda, o‘z shaxsini yaxlit qabul qilish bilan bog‘liq, ikkinchisi - umumiy salbiy o‘zini o‘zi baholash va buzilgan o‘z imidji bilan, uchinchisi - qarama-qarshi o‘zini o‘zi anglash va o‘zini o‘zi qadrlash va o‘zini ayblash darajasining oshishi bilan bog‘liq.

Shaxsning o‘zini o‘zi anglashining affektiv komponenti sifatida o‘ziga munosabat kognitiv komponent (o‘zini o‘zi bilish) shaxs tomonidan neytral narsa sifatida qaralmasligi, aksincha, unda tegishli baho va hissiyotlarni keltirib chiqaradi. O‘zini o‘zi anglashning hissiy komponentini tavsiflash uchun ko‘pincha “hissiy-qadriyatli o‘ziga munosabat” tushunchasi qo‘llaniladi.

Ushbu konstruksiya shaxsning o‘zi haqida o‘rgangan va “kashf qilgan” narsaga bo‘lgan munosabatini aks ettiradi.

Bunday holda, tajriba ichki dinamik asos, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatning mavjud bo‘lish usuli sifatida belgilanadi. Bu orqali inson o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatlarining qadriyatli ma‘nosini anglaydi.

L.V.Borozdina o‘zini o‘zi anglashning uch xil elementini aralashtirib yubormaslik kerak, deb hisoblaydi: o‘z-o‘zini imidji, o‘zini o‘zi baholash va o‘ziga bo‘lgan munosabat, garchi shaxsning rivojlanishi bilan ular bir shaxsga birlashadi [4]. U.Molchanovanning ta’kidlashicha, o‘zini o‘zi baholash - bu o‘z-o‘zini anglash jarayonining asosi, u asosan insonning faoliyatini belgilaydi, uning xulq-atvor va faoliyatini boshqaradi. Bu insonning o‘zi haqidagi u yoki bu bilimning u uchun nima ekanligini anglashi, uning o‘zi va boshqalar uchun ahamiyatini anglashidan iborat. Uning o‘zagi inson tomonidan qabul qilingan qadriyatlarni o‘zida mujassam etadi [2]. Bir tomondan, o‘ziga bo‘lgan munosabat shaxsning o‘ziga xos ko‘rinishlariga nisbatan pozitsiyasini aks ettiradi. Boshqa tomondan, u asosan insonning tashqi dunyo bilan munosabatlarida o‘zini qanday namoyon qilishini aniqlaydi. Bu insonga ustuvorliklarni to‘g‘ri belgilash, kuchli va zaif tomonlarini o‘zaro bog‘lash va (vaziyatlar va shaxsiy imkoniyatlardan kelib chiqqan holda) kelajak istiqbollari belgilash imkonini beradi.

R.S.Nemovning fikriga ko‘ra, o‘smir shaxsini individuallashtirishga bo‘lgan ehtiyojning kuchayishi, boshqalarning baholashlarida maksimalizm bilan birgalikda, ular ham o‘zlarining individualligini topishga va namoyish etishga intilishadi, o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatlarni rivojlantirish jarayonlarini murakkablashtirishi mumkin: “...individuallashtirish bir vaqtning o‘zida o‘zini o‘zi namoyon qilish va boshqasining ichki dunyosiga kirib boradigan keskin ehtiyojni keltirib chiqaradi” [10].

T.S.Levining [9] asarida taqdim etilgan qulay o‘z-o‘ziga munosabat modeliga asoslanib, optimal o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat tuzilishini aniqlash yoki biz aytganimizdek, o‘smirning shaxsi uchun qulay o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatni ko‘rib chiqish mumkin bo‘ladi. Va o‘ziga bo‘lgan munosabatning o‘zi murakkab tuzilmani ifodalashi xususida fikr yuritilganda, uning tarkibiy qismlarining ma’lum bir ifodasi va munosabatlari qulay hisoblanadi. Bundan tashqari, S.Panteleyevning fikrlariga ko‘ra [11] o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabat tarkibiga quyidagi tarkibiy qismlar kiradi: yaqinlik, o‘ziga ishonch, o‘zini o‘zi boshqarish, aks ettirilgan o‘z-o‘ziga munosabat, o‘zini o‘zi baholash, o‘zini o‘zi qabul qilish, o‘zini o‘zi bog‘lash, ichki ziddiyat va o‘zini ayblash. Agar har bir shkalaning qulay ifodasini batafsilroq ko‘rib chiqish haqida fikr yuritadigan bo‘lsak, ularni quyidagicha tavsiflashimiz mumkin:

1. Yopiqlik (ochiqlik) - bu komponent shkaladagi ko‘rsatkichlar past bo‘lganda qulay hisoblanadi. Bu shaxsning o‘ziga nisbatan samimiylik darajasini belgilaydi. Yana bir ko‘rinishda, o‘smir, ayniqsa, o‘ziga o‘zi bo‘lish imkoniyatini bermasdan, ijtimoiy jihatdan kerakli tasvirga tayanadi.

2. O‘zini o‘zi baholash – “o‘z-o‘zini hurmat qilish” shkalasi bo‘yicha yuqori ball ijobiydir.

3. O‘z-o‘zini boshqarish- yuqori ish faoliyatini ifodalashda namoyon bo‘ladi. Ushbu komponentda biz shaxsning hayotiy pozitsiyasini tanlash uchun javobgarlik darajasini kuzatishimiz mumkin. Boshqa bir ko‘rinishda, past darajalar bilan, inson o‘zi bilan nimadir sodir bo‘layotganini his qilishi mumkin, bu uning atrofida bog‘liq.

Ammo shuni ta’kidlash kerakki, ushbu shkala bo‘yicha juda yuqori ko‘rsatkichlar ham xavf zonasidir, chunki hamma narsa faqat unga bog‘liq deb hisoblaydigan odam real emas, u o‘zgartirib bo‘lmaydigan

narsani qabul qilishi qiyin va u ko'pincha shunday bo'ladi.

4. O'z-o'zini aks ettiruvchi munosabat yoki refleksiv "Men" - bu komponentning o'lchovining mohiyati shundan iboratki, o'ziga nisbatan hamdardlik va antipatiya atrofida shaxslarga xosdir. Shubhasiz, boshqa insonlarning simpatiya ijobiy bo'ladi. Biroq, simpatiyani kutish deyarli har doim haqiqatga mos kelmaydi va yuqori zaiflik uchun xavf zonasiga aylanadi. Har doim hamdardlikni kutadigan inson o'ziga nisbatan salbiy munosabatda bo'lganda, juda kuchli umidsizlikni boshdan kechiradi.

5. O'zini o'zi baholash - yuqori ko'rsatkichlarni maqbul deb hisoblash mumkin, bu bizga inson o'zining ichki dunyosi, "Men" qiymatini his qilishini bildirishi mumkin. Ushbu o'lchov manba sifatida o'zini namoyon qilishi mumkin, chunki o'zini yuqori baholaydigan, ammo boshqa sohalarda past ko'rsatkichlarga ega bo'lgan odam o'zining to'liq ochilmagan imkoniyatini his qila oladi va uni amalga oshirish uchun katta qobiliyatlarni qo'llashga tayyorligini aks ettiradi.

6. O'zini o'zi qabul qilish - bu shkala bo'yicha yuqori ball insonning o'ziga hissiy hamdardlik bilan munosabatda bo'lishini ko'rsatadi. Bu shaxsiy rivojlanish uchun sharoit yaratadigan fundamental daqiqalardan biridir. O'zini yuqori qabul qilish o'zini tanqid qilmaslikni anglatmaydi. Aksincha: o'zini o'zi qabul qiladigan odam o'zini idrok etishda realistlik bo'lishga imkon berishi, kamchiliklari, zaif tomonlari va xatolaridan xabardor bo'lishi va ularni bartaraf etish uchun harakat qilishi mumkin.

7. O'zini o'zi bog'lash - bu shkala bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar maqbul bo'ladi, chunki juda yuqori ko'rsatkichlar insonning psixologik qattiqligi va o'zgarishlarga ochiqligini, past ko'rsatkichlar esa o'zidan yuqori darajada noroziligini ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, qulaylikni aniqlashda insonning yoshi va hayotiy holatining xususiyatlarini hisobga olish muhimligini ta'kidlash muhimdir.

8. Ichki ziddiyat va o'zini o'zi ayblash. Ushbu shkala bo'yicha past ko'rsatkichlar qulaydir. Shu bilan birga, "ichki qayta qurish" davrida, yoshga bog'liq va ekzistensial inqirozlar davrida ushbu miqyosdagi ko'rsatkichlar tabiiy ravishda oshadi.

Yuqorida keltirilgan materialga asoslanib, xulosa qilishimiz mumkinki, o'smir shaxsining maqbul, qulay o'z-o'ziga bo'lgan munosabati quyidagilar bilan tavsiflanadi: o'z-o'zini baholashning yuqori darajasi, o'z hayotidagi voqealar uchun javobgarlikni his qilish, ijobiy aks ettirilgan o'z-o'ziga bo'lgan munosabat (realizmdan mahrum emas), yuqori (lekin jadvaldan tashqari) o'zini o'zi baholash, o'zini hissiy qabul qilishning yuqori darajasi, o'zini ichki ziddiyat va o'zini ayblash ko'rsatkichlari kabilarni o'z ichiga oladi.

O'ziga ijobiy munosabatda bo'lgan odam o'ziga nisbatan ochiq bo'lishga imkon beradi, ya'ni, o'zining haqiqiy qiyofasini o'zidan yashirmaydi.

Agar insonning ishlashi o'rtacha diapazonga tushib qolsa, u o'z-o'ziga bo'lgan munosabati ko'pchilik insonlar bilan bir xil ekanligiga ishonch hosil qilishi mumkin. Biroq, ko'p odamlar uchun bu qadriyatlar optimaldan uzoqdir, bunda odam o'zini psixologik jihatdan qulay his qiladi.

Jumladan, T.S.Levi [9] tomonidan olib borilgan uzoq muddatli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "o'z-o'zini qabul qilish" shkalasi bo'yicha o'rtacha statistik ko'rsatkichlar optimaldan sezilarli darajada past ekanligidan dalolat beradi. Shuningdek, o'z-o'ziga bo'lgan munosabat modeli psixokorreksiya ishlari jarayonida ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, o'smir uchun o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni shakllantirish, birinchi navbatda, o'z shaxsini shakllantirishga, lekin atrofida odamlarning ta'siriga, ijtimoiy faoliyat sub'ekti sifatida o'ziga nisbatan oqilona munosabatda bo'lishga, o'zini o'zi hurmat qilishga va atrofida tengdoshlarining o'ziga nisbatan hurmatiga asoslanadi. Agar o'smir o'zini o'zi bo'lishga imkon bersa, o'zini barcha xilma-xillikda afzalliklari va kamchiliklari bilan qabul qilsa, bu o'z-o'ziga bo'lgan munosabatning rivojlanishidan, uning realizmidan va yuqori moslashuvchanligidan dalolat beradi.

1-jadval

O‘smirlik davrida o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonch va o‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi aloqadorlik

O‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonch komponentlari	O‘z-o‘ziga bo‘lgan munosabatning tarkibiy qismlari											
	O‘z o‘ziga	O‘z o‘ziga hurmat	Autosimpatiya	Boshqalardan	O‘z o‘ziga	O‘z-o‘ziga	Boshqalarga	O‘zini o‘ziga qabul	O‘zini o‘ziga	O‘zini o‘ziga	O‘z o‘ziga	O‘zini o‘ziga
Kasbiy faoliyatda	0,1 3**	0,14* *	0,2 1* *	0,1 9* *	0,1 1*	- 0,0 5	0,1 1*	0,1 7* *	- 0,0 6	0,0 2	0,0 4	0,0 8
Intellectual sohada	0,1 5**	0,11* *	0,2 5* *	0,1 1* *	0,1 1*	0,0 3	0,0 9	0,2 1* *	0,0 2	0,0 2	0,1 3	- 0,0 3
Maishiy muammolarni hal qilishda	0,0 9	0,11* *	0,1 2* *	0,1 2* *	0,0 7	- 0,0 3	0,0 7	0,1 2* *	- 0,0 3	0,1 2* *	0,0 3	0,0 1
Yaqin odamlari (do‘stlari) bilan o‘zaro munosabatlarni qurishda	0,1 3**	0,11* *	0,1 6* *	0,1 8* *	0,1 1*	- 0,0 8	0,1 4* *	0,1 9* *	0,0 5	0,0 6	0,0 4	- 0,0 3
Qo‘l ostidagilar bilan o‘zaro munosabatlarni qurishda	0,0 8	0,11* *	0,1 6* *	0,0 9	0,0 2	- 0,0 9	- 0,0 1	0,1 2* *	- 0,0 6	0,1 3* *	0,0 02	0,0 06

Jadval natijalariga ko‘ra, kasbiy faoliyatda o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonch o‘z o‘ziga bo‘lgan munosabat

bilan ($r=0,13$; $p<0,01$), o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,14$; $p<0,01$), autosimpatiya bilan ($r=0,21$; $p<0,01$), boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,19$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,17$; $p<0,01$) yuqori darajada, boshqalarga munosabat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) ahamiyatli darajada aloqadorlikka ega ekanligi qayd qilindi. Shuning bilan birga kasbiy faoliyatda o'z-o'ziga bo'lgan ishonch o'z-o'ziga ishonch, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro aloqador bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi kuzatildi. O'z navbatida o'smir shaxsida bo'lajak kasbiy faoliyatga nisbatan o'z-o'ziga ishonchning shakllanishi ulardagi o'z-o'ziga bo'lgan munosabat, o'z-o'ziga hurmat, o'zining imkoniyat va qobiliyatlarini qabul qilish, boshqalardan kutilgan munosabatlar ko'laminin yoshga bog'liq rivojlanishiga hamda ularning boshqalarga bo'lgan barqaror munosabatlari bog'liq ekanligi isbotlandi.

Metodika natijalariga ko'ra, intellektual sohada o'z-o'ziga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat bilan ($r=0,24$; $p<0,01$), autosimpatiya bilan ($r=0,24$; $p<0,01$), o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,24$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,24$; $p<0,01$) yuqori daraja o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi qayd qilindi. Shuning bilan birga o'z-o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro aloqadorlikka ega bo'lmasdan mustaqil soha ekanligi dalillandi. Natijalardan ko'rishimiz mumkinki, intellektual sohada o'z-o'ziga bo'lgan ishonch avvalo o'smir shaxsining o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlariga, o'z-o'ziga qiziqishlar darajasiga, o'zini o'z qabul qilish va hurmat qilishi hamda boshqalardan kutilgan munosabatlar bilan uzviy bog'liq ravishda rivojlanishi aniqlandi.

Empirik ma'lumotlar tahliliga ko'ra, maishiy muammolarni hal qilishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) autosimpatiya bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) o'zini o'zi ayblash bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatildi. Shuningdek, maishiy muammolarni hal qilishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga qiziqish, o'z-o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro aloqador bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi. Ta'kidlash joizki, maishiy muammolarni hal qilishga bo'lgan ishonch o'smir o'ziga nisbatan hurmat hissini ortirishi, autosimpatiya, boshqalar tomonidan bildirilayotgan munosabatlarning ko'lami, o'zini o'zi qabul qilish negizida yuzaga keladigan o'zini o'zi ayblash jarayonlari bilan hamohang ravishda rivojlanish isbotlandi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yaqin odamlari (do'stlari) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat bilan ($r=0,13$; $p<0,01$), autosimpatiya bilan ($r=0,16$; $p<0,01$), boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,18$; $p<0,01$), boshqalarga munosabat bilan ($r=0,14$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,19$; $p<0,01$) yuqori darajada, o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,01$), o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,11$; $p<0,01$) ahamiyatli darajada aloqadorlikka ega ekanligi aniqlandi. Shuning bilan birga yaqin odamlari (do'stlari) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z-o'ziga ishonch, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro aloqadorlikka ega bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi kuzatildi. Natijalardan ko'rinadiki, yaqin odamlari (do'stlari) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimi, autosimpatiya, boshqalardan kutilgan munosabat, o'zini o'zi qabul qilish kabi refleksiv jarayonlar bilan uzviy aloqadorlikka ega ekanligi qayd etildi.

Metodika natijalariga ko'ra, qo'l ostidagilar bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,16$; $p<0,01$) yuqori darajada, o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,12$; $p<0,05$), o'zini o'zi ayblash bilan ($r=0,13$; $p<0,01$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatiladi. Natijalardan ko'rinadiki, qo'l ostidagilar bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonchning ortishi o'ziga va o'za insonlarga nisbatan autosimpatiyaning tarkib topishiga, o'z-o'ziga bo'lgan hurmat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi ayblash kabi jarayonlarni uyg'un ravishda rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Shuningdek, qo'l ostidagilar bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami, o'z o'ziga qiziqish, o'z-o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil komponent sifatida gavdalanadi.

Empirik ma'lumotlar natijalariga ko'ra, yuqori turuvchi (boshliqlar) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,13$; $p<0,05$) ijobiy ahamiyatli, o'z-o'ziga ishonch bilan ($r=0,-11$; $p<0,05$), o'zini o'zi boshqarish bilan ($r=0,-11$; $p<0,05$) qarama-qarshi ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. O'z navbatida yuqori turuvchi (boshliqlar) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonchni o'smir shaxsida tarkib topishi autosimpatiya bilan uyg'un rivojlanishi kuzatilsa, o'z-o'ziga ishonch va o'zini o'zi boshqarish bilan qarama-qarshi xarakterga ega ekanligi kuzatildi. Shuningdek, yuqori turuvchi (boshliqlar) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch

o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami, o'z o'ziga qiziqish, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro aloqadorlikka ega bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, farzandlar (bolalar) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,15$; $p<0,01$), boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,18$; $p<0,01$) yuqori daraja ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatildi. Natijalardan ko'rinadiki, kelajakda farzandlar bilan o'zaro munosabatlar autosimpatiya va boshqalardan kutilayotgan munosabatlar tizimiga bog'liq ekanligi isbotlandi. Ayniqsa, farzandlar (bolalar) bilan o'zaro munosabatlarni qurishga ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, o'z o'ziga qiziqish, o'z o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro bog'liqlikka ega bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi ko'rsatiladi.

Metodika natijalariga ko'ra, oilada o'zaro munosabatlarni qurishga ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,16$; $p<0,01$) yuqori darajada boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi aniqlandi. Bundan ko'rinadiki, o'smirlik davrida oilada o'zaro munosabatlarni qurishga ishonch autosimpatiya va boshqalardan kutilgan munosabatlarning kengligi bilan bog'liq bo'ladi. Shuningdek, oilada o'zaro munosabatlarni qurishga ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, o'z o'ziga qiziqish, o'z o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi kuzatildi.

Empirik ota-onasi bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat bilan ($r=0,16$; $p<0,01$), autosimpatiya bilan ($r=0,28$; $p<0,01$), boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,15$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,24$; $p<0,01$) yuqori ahamiyatli o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatildi. O'z navbatida ota-onasi bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'ziga nisbatan autosimpatiya, boshqalardan kutilgan munosabatlar darajasi, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi qabul qilish va hurmat qilish bilan o'zaro bog'liq ekanligi izohlandi. Natijalardan ko'rinadiki, ota-onasi bilan o'zaro munosabatlarni qurishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi qayd etildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, qarama-qarshi jins vakillariga yoqishga bo'lgan ishonch boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=0,16$; $p<0,01$), o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,15$; $p<0,01$), boshqalarga munosabat bilan ($r=0,14$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,14$; $p<0,01$) yuqori darajada, autosimpatiya bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi kuzatiladi. Natijalaridan ko'rinadiki, qarama-qarshi jins vakillariga yoqishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga hurmat bilan ($r=0,11$; $p<0,05$), o'z o'ziga ishonch bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) qarama-qarshi ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi qayd etildi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, o'smirlik davrida qarama-qarshi jins vakillariga yoqishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish kabi jarayonlar bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi.

Metodika natijalariga ko'ra, bo'sh vaqtini qiziqarli o'tkazishda o'ziga ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,14$; $p<0,01$), o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,14$; $p<0,01$), o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,15$; $p<0,01$) yuqori darajada ijobiy, o'zini o'zi tushunish bilan ($r=-0,14$; $p<0,01$) yuqori darajada qarama-qarshi aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Shuningdek, bo'sh vaqtini qiziqarli o'tkazishda o'ziga ishonch boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami ($r=0,11$; $p<0,05$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatildi. Ayniqsa, bo'sh vaqtini qiziqarli o'tkazishda o'ziga ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, o'z o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish o'zaro aloqadorlikka ega bo'lmasdan mustaqil soha ekanligi ko'rsatildi. O'z navbatida o'smir shaxsida bo'sh vaqtini qiziqarli o'tkazishga bo'lgan ishonch o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi qabul qilish, boshqalarning unga nisbatan munosabatlari tizimiga bog'liq ekanligi kuzatildi.

Empirik ma'lumotlar tahliliga ko'ra, o'z o'ziga ishonch autosimpatiya bilan ($r=0,16$; $p<0,01$), o'z o'ziga qiziqish bilan ($r=0,18$; $p<0,01$) yuqori darajada ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi kuzatiladi. Ayniqsa, o'z o'ziga bo'lgan ishonch o'zini o'zi qabul qilish bilan ($r=0,11$; $p<0,05$) ahamiyatli va o'zini o'zi tushunish bilan ($r=-0,12$; $p<0,05$) qarama-qarshi aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Natijalardan ko'rinadiki, o'smir shaxsining o'z o'ziga ishonchi ulardagi autosimpatiya, o'z o'ziga bo'lgan qiziqishlar darajasi, o'zini o'zi qabul qilish muhim hisoblansada, o'zini o'zi tushunishning ortishi ularda o'z o'ziga bo'lgan ishonchni kamayishiga olib keladi. Shuningdek, o'z o'ziga ishonch o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami, o'z o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish

kabilar bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan alohida hodisa ekanligi kuzatildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy jasorat o'z-o'ziga ishonch bilan ($r=0,15$; $p<0,01$) yuqori darajada o'zini o'zi tushunish bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi qayd etildi. Shuningdek, to'plangan ma'lumotlarga ko'ra, ijtimoiy jasorat boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=-0,10$; $p<0,05$), boshqalarga munosabat bilan ($r=-0,13$; $p<0,05$) qarama-qarshi ahamiyatli bog'liqlikka ega kuzatilsa, o'zini o'zi tushunish bilan ($r=0,12$; $p<0,05$) ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi aniqlandi. Natijalardan ko'rinadiki, ijtimoiy jasorat o'smir shaxsidagi o'z-o'ziga bo'lgan ishonch, o'zini o'zi tushunish, shuningdek, boshqalardan kutilayotgan munosabatlar va uning kengligi bilan bog'liq ekanligi kuzatildi. Ayniqsa, o'smirlik davrida ijtimoiy jasorat o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, autosimpatiya, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi.

Metodika natijalariga ko'ra, ijtimoiy munosabatlarda tashabbuskorlik boshqalardan kutilgan munosabatlarning ko'lami bilan ($r=-0,10$; $p<0,05$) qarama-qarshi ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. O'z navbatida ijtimoiy munosabatlarda tashabbuskorlikni shakllanganligi ular boshqalardan kutilgan munosabatning rivojlanmasligi bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, ijtimoiy munosabatlarda tashabbuskorlik o'z o'ziga bo'lgan munosabat, o'z o'ziga hurmat, autosimpatiya, o'z o'ziga qiziqish, o'z-o'ziga ishonch, boshqalarga munosabat, o'zini o'zi qabul qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi ayblash, o'z o'ziga qiziqish, o'zini o'zi tushunish bilan o'zaro bog'liqlikka ega bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi qayd etildi.

Keltirilgan nazariy tahlillar va empirik ma'lumotlar tahliliga asoslanib, quyidagi xulosalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lamiz:

- o'smirlik davri shaxs taraqqiyotida muhim davr sifatida e'tibor qaratiladi;
- shaxsda o'z-o'ziga bo'lgan ishonchning tarkib topishi ulardagi o'zini o'zi anglash, nazorat qilish, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi tarbiyalash kabi refleksiv jarayonlarning ta'sir negizida amalga oshadi.;
- o'smirlik davrida o'z-o'ziga bo'lgan ishonch va o'z-o'ziga bo'lgan munosabat o'rtasida mustahkam ijobiy aloqadorlik ko'zga tashlanib, mazkur hodisalarning o'zaro samarali rivojlanishini taqazo etadi.
- o'smirlik davrida o'z-o'ziga bo'lgan ishonchning rivojlanishi ulardagi hayot haqidagi tasavvurlarning tarkib topishi, shaxsga nisbatan pozitiv yondashuvlarni tarkib topishi bilan taqazolanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ананьев Б.Г. Избранные труды по психологии / Б.Г. Ананьев. – СПб: Издательство: Санкт-Петербургского университета, 2007. - 412 с.
2. Астрецов Д. А. Методологические подходы к изучению самоотношения в психологии / Д. А. Астрецов. — Текст: электронный // cyberleninka: [сайт]. — URL: /<https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-podhody-k-izucheniyu-samoотношения-v-psihologii>
3. Бороздина Л.В. Самооценка в структуре самосознания // Факторы риска психосоматических заболеваний: Учеб. пособие. М., 2008.
4. Бороздина Л.В., Молчанова О.Н. Самооценка в разных возрастных группах: от подростков до престарелых. М., 2001.
5. Кравцова Н.Ф. Основные этапы развития ценностного самоотношения (от младенческого до младшего подросткового возраста) // Университетские чтения – 2013. Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. Часть IX. Пенза: ПГЛУ, 2013. С. 73-77
6. Крылова Н. Н. Диагностика структуры самоотношения студентов / Н. Н. Крылова // Культурное и историческое наследие в образовании и науке : материалы IX Междунар. науч.-метод. конф. / под ред. проф. А. Н. Андреева, И. И. Масловой. – Пенза : Изд-во Пенз. филиала РГУИТП, 2013. – С. 99–103.
7. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности [Текст] /Н.В. Кузьмина. - СПб.: Речь, 1993. - 353с.
8. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. [Текст] / Н.В.Кузьмина. - Л.: Изд-во ЛГУ. - 1961. 98с.
9. Леви Т. С. Психология телесности в ракурсе личностного развития // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В. П. Зинченко, Т. С. Леви. М. : АСТ. 2005
10. Немов Р.С. Психология. Москва: ВЛАДОС, 2003.
11. Пантеев С.Р. Стрoение самоотношения как эмоционально-оценочной системы[Текст]: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 /С.Р. Пантеев. -М., 1989. - 202 с.